

Jurist-
utbildningen
ur ett
genus-
perspektiv

SARA STRIDSBERG
JENNY WESTERSTRAND

ISBN 978-91-506-1923-2

Produktion: Grafisk service, Uppsala

Tryck: Universitetstryckeriet, Uppsala 2007

INNEHÅLL

Bakgrund och syfte	7
Sammanfattning av studiens resultat, i korthet	8
Våra utgångspunkter	9
Allmänna utgångspunkter: Universitet och kön	10
Allmänna utgångspunkter: Juridik och kön	11
Juris kandidatprogrammet i Uppsala. <i>Ett studentperspektiv</i>	12
Sammanfattning	13
Termin 1	14
Identitet – juridik som metod och profession	14
Bert Lehrberg, <i>Praktisk juridisk metod</i> (1996)	14
Red. Fredrik Sterzel, <i>Rättsstaten – Rätt, politik och moral</i> (1994)	15
Håkan Strömberg, <i>Normgivningsmakten</i> (1997)	16
Erik Holmberg, <i>Vår författning</i> (1997)	17
Red. Per-Henrik Lindblom, <i>Två uppsatser</i> (1992)	17
Axel Adlercreutz, <i>Avtalsrätt</i> (1995)	17
Sammanfattning, termin 1	18
Termin 2	19
Tore Sigeman, <i>Arbetsrätten. En översikt av svensk rätt med europarätt</i> (1995)	19
Jan Hellner, <i>Skadeståndsrätt</i> (1996)	20
Sammanfattning, termin 2	21
Termin 3	22
Anders Agell, <i>Äktenskap, samboende, partnerskap</i> (1996)	22
Anders Agell, <i>Testamentsrätt</i> (1996)	23
Åke Saldéen, <i>Barn och föräldrar</i> (1997)	23
Sammanfattning, termin 3	24

Termin 4	25
Nils Jareborg, <i>Straffrättens gärningslära</i> (1994)	26
Nils Jareborg, <i>Straffrättens ansvarslära</i> (1994)	26
P.-O. Ekelöf, <i>Rättegång I</i> (1990)	29
P.-O. Ekelöf, <i>Rättegång II</i> (1996)	30
R. Boman, T. Bylund, P.-O. Ekelöf, <i>Rättegång III</i> (1994)	30
Ekelöf, P.-O. (6:e uppl. bearbetad av Robert Boman) <i>Rättegång IV</i> (1992)	30
Sammanfattning, termin 4	31
Termin 5	32
Gyland, Lewén, <i>Övningar i skatterätt</i> (1996)	32
Nils Mattson, <i>Skattepolitik</i> (1995)	33
Termin 6	34
Ove Bring, <i>Materialsamling i folkrätt</i> (1996)	34
Ove Bring, Said Mahmoudi, <i>Sverige och folkrätten</i> (1998)	35
Håkan Strömberg, <i>Speciell förvaltningsrätt</i> (1995)	35
Sammanfattning, termin 6	36

Termin 9	37
Nigel Simmonds, <i>Juridiska principfrågor</i> (1986)	38
Hilaire McCoubrey, Nigel D. White, <i>Textbook on Jurisprudence</i> (1998)	38
Stig Strömholm, <i>Rätt, rättskällor och rättstillämpning</i> (1996)	39
Göran Inger, <i>Svensk rättshistoria</i> (1997)	39
K. Zweigert, H. Kötz, <i>An introduction to Comparative Law</i> (1992)	39
Görel Granström m. fl., <i>Kvinnorna och rätten</i> (1996)	40
Gudrun Andersson, "Myndig eller omyndig" ur <i>Kvinnorna och rätten</i> (1996)	41
Karin Jansson, "Kvinnofrid ur olika perspektiv" ur <i>Kvinnorna och rätten</i> (1996)	42
Linda Oja, "Magimålen aktörer" ur <i>Kvinnorna och rätten</i> (1996)	42
Görel Granström, "Kampen för kvinnlig rösträtt" ur <i>Kvinnorna och rätten</i> (1996)	43
Sammanfattande synpunkter	44
Synpunkter angående införandet av ett genusperspektiv	44
Kurslitteraturen ur ett genusperspektiv	45
Sökschema	47

Bakgrund och syfte

ENLIGT UPPSALA UNIVERSITETS jämställdhetsplan ska den kurslitteratur som används i utbildningen kontinuerligt utvärderas ur ett genusperspektiv. Likaså ska enligt jämställdhetsplanen alla utbildningar innehålla ett klart uttalat genusperspektiv. Till förverkligande av denna strävan har vi, på uppdrag av Jämställdhetskommittén vid Uppsala universitet, gjort en genomgång av den kurslitteratur som används på juris kandidatprogrammets grundnivå samt på Rättshistoria och allmän rättslära (RoAn) omfattande 130 p, med avseende på genusperspektivets förekomst.

Studien, som pågått under ca två månader, omfattar utbildningens obligatoriska kurser. Sammanlagt finns 84 böcker upptagna på litteraturlistan över denna period, varav 33 st har undersökts närmare. Då vi av tidsskäl inte haft möjlighet att ingående granska samtliga böcker i litteraturlistan har vi gjort ett urval efter vilka böcker som är centrala under utbildningen, samt efter de ämnen där ett genusperspektiv enligt vår bedömning har särskild relevans.

I läsningen av kurslitteraturen har vi främst koncentrerat oss på följande punkter:

- Vem agerar rättsligt? Män, kvinnor eller båda könen?
- Om/när kvinnor är synliga: Vilka är sammanhangen?

Vår förhoppning är att rapporten ska ge svar på frågor kring behovet av att införa genusperspektiv i juristutbildningen.

Vi har författat förevarande rapport med utgångspunkt i våra erfarenheter som kvinnliga studenter på juris kandidatprogrammet med intresse för genusteoretiska frågeställningar. Litteraturstudien, som genomförts under handledning av Berit Sahlström, jämställdhetshandläggare vid Uppsala universitet, har en kvalitativ- och en kvantitativ del. De slutsatser vi drar ur materialet är våra egna.

Avgränsningar

En viktig avgränsning för detta arbete är att fokus ligger på kurslitteraturens utformning och inte på en kritik av juridikens utformning som sådan. När de rättsliga reglerna ignorerar genusrelationen bör det givetvis kritiseras, men ramarna för detta arbete är en undersökning av om, och i så fall när och hur, manligt genus uttryckligen och upprepat används i en förmodat könsneutral framställning och om och i så fall hur genusperspektivet är representerat i kurslitteraturen.

Sammanfattning av studiens resultat, i korthet

Följande uppställning är en sammanfattning i punktform av vad vi funnit vid genomgången av kurslitteraturen på juris kandidatprogrammets obligatoriska kurser, ur ett genusperspektiv:

Konkreta brister i litteraturen

- Stor ensidighet beträffande läroboksförfattarnas kön – i princip alla auktoriteter som lyfts fram är män, vilka i sin tur refererar till andra manliga auktoriteten
- De rättsliga aktörerna är genomgående män – kvinnor synliggörs nästan bara i situationer med anknytning till reproduktion eller i relation till en man.
- Plötslig växling kan ske mellan det könsneutrala framställnings sättet och en könsspecifik förståelse. Kvinnors underordning förutsätts därmed, men diskuteras aldrig.

Brister i den övergripande ämnesframställningen

- *Teoretisk förståelse av rätten*: relationen mellan könen diskuteras inte. Maktstrukturer förblir outforskade, genusrelationen osynliggörs.
- *Materiell rätt*: områden med materiell relevans för kvinnor diskuteras endast i liten utsträckning (exempelvis jämställdhet).

Våra utgångspunkter

Genusperspektivet

Vi använder genusbegreppet, som är ett teoretiskt svårångat - t.o.m. oklart – begrepp, synonymt med den definition som ges i universitetets jämställdhetsplan. Något utrymme att närmare utveckla begreppet finns inte inom ramen för denna rapport.

Genusperspektivet, enligt jämställdhetsplanen, synliggör de i samhället rådande förhållandena mellan könen. Genus syftar på sociala och kulturella skillnader, dvs. omständigheter som gör att könen inordnas i olika sociala positioner. Vidare bör genusperspektivet i princip kunna anläggas i alla situationer som rör mänsklig verksamhet. Det synliggör olika hinder för jämställdhet: samhälleliga föreställningar om vad som är manligt eller kvinnligt och makthierarkier som utgår från kön, vilket bland annat innebär att mannen ses som norm och kvinnan som ett undantag från huvudregeln.

Genusperspektivets potential

Betydelsen av ett genusperspektiv i forskningen har sammanfattats av JÄST-gruppen (Ds 1996:26). Vi tror att de punkter JÄST-gruppen pekar på gör sig gällande i samma utsträckning för juristutbildningens vidkommande. Några av dessa punkter är:

- Genusperspektiv blottlägger könsmässiga makthierarkier och identifierar hinder för jämställdhet.
- Genusperspektiv berikar vetenskapens självförståelse - förutsatt att vetenskapen kan internalisera genusforskningens resultat.
- Genusperspektiv skapar mer allmänmänskliga artefakter (dvs. ting, regelsystem).

Sett ur detta perspektiv framstår det som en angelägen åtgärd att integrera ett genusperspektiv i grundutbildningen för jurister för att främja jämställdhet mellan kvinnor och män.

Allmänna utgångspunkter:

Universitet och kön

Under senare tid har ett antal forskningsrapporter pekat på behovet av förändringar inom den högre utbildningen för att främja kvinnors intressen såväl i samhället i stort som inom akademien. Den ökade kunskapen har bland annat resulterat i skärpt lagstiftning på området och enligt den nya lydelsen av högskolelagens 5 § som träder i kraft 1 juli 1999 ska jämställdhet mellan kvinnor och män alltid iakttas och främjas i högskolans verksamhet. Likaså har i examensordningen för jurister införts bestämmelser om att genusperspektivet ska ingå i undervisningen.

Uppsala universitet har i sin jämställdhetsplan för perioden 1997-1999 fastslagit ett antal lång- och kortsiktiga mål för jämställdhetsarbetet. Bland annat ska all grundutbildning innehålla aktuell genusteori, och likvärdiga utbildningsmöjligheter ska råda för kvinnor och män. Kurslitteraturen ska också kontinuerligt utvärderas ur ett genusperspektiv.

Likvärdiga utbildningsmöjligheter

En förutsättning för att utbildningsmöjligheterna ska kunna sägas vara likvärdiga för kvinnor och män är enligt vår uppfattning att både kvinnors och mäns erfarenheter behandlas i grundutbildningen.

Anita Dahlberg, lektor i rättsvetenskap, gjorde 1993 en genomgång av de skrivnings- och instuderingsuppgifter som användes i juristutbildningen vid Stockholms universitet. Dahlberg fann att materialet präglades av en stark manlig bias och att kvinnor, när de förekom, ofta gjorde så i egenskap av mödrar, hustrur eller i någon annan funktion med nära anknytning till en (inte sällan överordnad) man.

Dahlberg konstaterade att materialet ifråga gav en bild av en värld befolkad av övervägande män, dominerad och styrd av män. De konfliktlösningar juridiken avser att träna studenterna i framstår därför som en verksamhet av män, för män. Dahlberg hänvisar till forskning som gjorts angående inlärningseffekterna av könsneutrala respektive könsspecifika texter (Crawford-English 1984). Enligt den forskning Dahlberg refererar gynnas män av texter där männen dominerar framställningen, medan kvinnor lättare minns innehållet i texter som utformats könsneutralt. Genom den manliga dominansen i texterna tvingas kvinnorna göra en psykologisk rockad för att sätta sig

på mannens plats (a cognitive shift), menar Dahlberg. Detta, fortsätter hon, innebär ett ytterligare led i tanke- och inlärningsprocessen, till kvinnors nackdel.

Den mansdominans i utbildningsmaterialet Dahlberg fann i sin undersökning kan ses i relation till vad den norska kvinnoforskaren Gro Hanne Aas säger om könen inom akademien. Aas menar att män inom akademien kan ses som "the gender of no gender". Med detta avser hon förhållandet att män ensamma varit synliggjorda som aktörer, som bärare av erfarenheter och kunskap, vilket konstituerat mannen som norm i den vetenskapliga diskurs inom vilken forskning bedrivits. När kvinnor trädde in på denna manliga universitetsarena blev de synliga som kön, något som enligt Aas var en nödvändig följd av att systemets "urinivånare" – männen – i sin självuppfattning befann sig över varje könsdiskurs. Kvinnans position blev därmed "the gender of gender", ett fenomen som enligt ifrågavarande studie även gör sig påmint inom den juridiska utbildningen.

Allmänna utgångspunkter:

Juridik och kön

Genusperspektivet inom juridiken innebär bland annat en problematisering av den liberala legalismens individbegrepp, samt en kritik av den dikotomisering av tillvaron som ligger till grund för den västerländska (rätts)-vetenskapen. Genusteorin ifrågasätter uppdelningar som privat – offentligt, formell – reell, rättslig – ickerättslig, och den syftar till att ge de teoretiska redskapen för att undersöka vilka konsekvenser dessa motsatskonstruktioner fått och får för synen på kön och kvinnors och mäns rättigheter.

Den genusteoretiska kritiken av juridiken hävdar vidare att den västerländska rättsstatens rättssubjekt är en manlig konstruktion, som inte ger utrymme för analyser av den maktasymmetri som präglar könsrelationen. Därmed osynliggörs att kvinnors valmöjligheter många gånger styrs av andra – inte sällan snävare – ramar än vad som gäller för den "fria", "oberoende" individ juridiken ofta räknar med. Områden med rättslig relevans för kvinnor tenderar att definieras som ickerättsliga eller i konflikt med rättssäkerheten, medan mannen är synlig som rättssubjekt och därmed norm.

Samtidigt framställs kön som en oväsentlig parameter som lagstiftningen bör förhålla sig neutral inför. Därmed upprätthålls synen på rätten som objektiv, medan kravet på reell jämställdhet framstår som ett ideologiskt projekt, utanför rättens gränser.

Kort om rättsstatsproblematiken

Rättsstaten är ett centralt begrepp för juristen, och ett centralt begrepp för studentens inledande möte med juridiken. Själva ordet kan ha olika betydelse beroende på om det refererar till engelskans *rule of law* eller tyskans *Rechtsstaat*, där det förstnämnda har en starkare klang av politisk liberalism. Den filosofiska botten på vilken rättsstatstanken vilar är individualistisk i så motto att individens skydd mot orättmätiga intrång i privatlivet från statsmakterna står i centrum. Dikotomin privat – offentlig är avgörande för rättsstatsbegreppet.

Ur ett genusperspektiv är denna dikotomi problematisk. Kvinnor har traditionellt hört hemma i den privata sfären, som inte har ansetts böra regleras rättsligt i någon större utsträckning. Därmed har kvinnors krav på rättigheter, när dessa så småningom kom att omfatta också den privata sfären, stundtals uppfattats som om de vore på kollisionkurs med rättsstaten. På samma sätt har mäns rättigheter förblivit oproblematiska inom denna sfär. Eva-Maria Svensson betonar i sin avhandling *Genus och rätt hur avskiljandets logik* används för att upprätthålla dessa föreställningar om rättens gränser; hon pekar på att inte bara vad som definieras som rättsligt, utan även vad som definieras som utomrättsligt, måste undersökas: Vilka andra normsystem, utanför juridiken, verkar i de luckor lagen lämnar?

Juris kandidatprogrammet i Uppsala.

Ett studentperspektiv

I studiehandboken enligt 1992 års studieordning, under rubriken Juristutbildningens mål, står högskolelagens 1 kap 9 § citerad. Där sägs bland annat att utbildningen ska, utöver kunskaper och färdigheter, ge de studerande förmåga till självständig och kritisk bedömning, förmåga att självständigt lösa problem samt förmåga att följa kunskapsutvecklingen, allt inom det område utbildningen avser.

Efter denna inledning följer en karaktärisering av juristutbildningens uppgifter:

En demokrati och rättsstat kännetecknas av rättssäkerhet, öppen och kontrollerad maktutövning, fri åsiktsbildning och respekt för medborgarnas övriga fri- och rättigheter. I en sådan stat måste det finnas jurister med ett självständigt och kritiskt förhållningssätt gentemot regelsystemet och ett historiskt, internationellt och rättsteoretiskt perspektiv. Juristutbildningens främsta uppgift är att tillgodose detta allmänna samhällsbehov av en kvalificerad juristprofession.

Under 1998 gjordes en skärpning av högskolelagens 5 §, vilken innebär att högskolan i all verksamhet ska främja jämställdhet mellan kvinnor och män. Med anledning av detta finns må hända skäl att överväga om inte denna strävan borde formuleras öppet även i juristutbildningens målsättningar. Om inte annat skulle en diskussion i frågan kunna bidra till att belysa konflikterna mellan synsätten beträffande hur fri "den fria åsiktsbildningen" egentligen blir när genusperspektivet utelämnas.

Sammanfattning

Genusperspektivet har betydelse i flera avseenden, såväl för studenternas personliga möte med juridiken/universitetet, som för utvecklandet av en rättsvetenskap som kan tillvarata kvinnors rättigheter inom livets alla områden. Förevarande rapport är ett försök att undersöka i vilka avseenden aktuell litteratur bidrar till att lyfta fram – eller försvåra – genomträngandet av ett genusperspektiv i utbildningen. Vi hoppas den ska kunna bidra till en diskussion om hur ovan nämnda mål och bestämmelser i högskoleförordningen, examensordningen för jurister samt universitetets jämställdhets-plan, ska kunna förverkligas i utbildningen av jurister vid Uppsala universitet.

Termin 1

TERMIN 1 SKA BLAND ANNAT ge en översiktlig kunskap om rättssystemets uppbyggnad och centrala juridiska begrepp, samt grundläggande insikter om vilka arbetsmetoder som jurister använder sig av och hur man som jurist kan agera och argumentera. Kursen innehåller även statsrätt med stark koncentration på grundläggande frågor, så som bland annat grundlagsreglering av fri- och rättigheter och normgivningsmakten.

Identitet – juridik som metod och profession

Under utbildningen skaffar vi studenter oss en identitet som jurister. Som särskilt önskvärda egenskaper spelar då självständighet, opartiskhet och objektivitet en framträdande roll. Att kunna identifiera rättsligt relevanta fakta i ett tillsynes kaotiskt skeende, att göra de rätta avvägningarna bland mängder av kolliderande intressen och att såväl igenkänna rättens gränser som att vara någorlunda förtrogen med dess innehåll, utgör centrala delar i den utbildning juristen genomgår, och där är metoden ett mycket viktigt instrument.

Bert Lehrberg

Praktisk juridisk metod (1996)

Praktisk juridisk metod är en bok som har stor betydelse för formandet av studentens identiteten som jurist. Boken utgör den enda beröringspunkten med juristens yrkesroll; övrig kurslitteratur behandlar juridiken ur ett teoretiskt perspektiv. Här finns ett direkt tilltal som uppmanar studenten att gå in i en roll och förhålla sig till en tradition. Du-tilltalet är bra, ett viktigt pedagogiskt grepp som saknas i övrig kurslitteratur, men redan efter några sidor framgår att det är en ung manlig student som tilltalas: Samtliga exempel utgår från att

den juridiskt verksamma personen är en man, detta gäller samtliga roller inom den juridiska professionen. Även personer som uppträder som borgenärer, kändanden eller dylikt är uteslutande av manligt kön. Exempel på de subjekt som i *Praktisk juridisk metod* förutsätts vara män är cykelhandlaren, säljaren, lagstiftaren, advokaten, klienten, boken, studenten, kändanden och svaranden, såväl lekmän som jurister, domaren, rättstill-lämparen.

Av intresse är också den bild som boken förmedlar av juristens arbetsområde, dvs. de sfärer som får exemplifiera juristens arbetsfält. Dessa rättsområden är framförallt obligationsrätt, sakrätt och internationell privaträtt. Tonvikten ligger sålunda på en rätt där parterna är jämnstarka, och inte på områden som familjerätt eller barnrätt, vilka traditionellt lockat kvinnliga jurister.

Red. Fredrik Sterzel

Rättsstaten – Rätt, politik och moral (1994)

Boken är en antologi som består av nio essäer. Samtliga författare är män. Boken behandlar rättsstaten som ideologi och som realitet. Rättsstaten belyses ur en mängd olika perspektiv: idéhistoriskt, begreppsanalytiskt, utifrån olika juristrollers syn på rätt och moral, utifrån advokatsamfundets rättssäkerhetsprogram och utifrån rätts-säkerhet och bevisning, för att nämna några perspektiv. Inte någon av artiklarna innehåller ett genusperspektiv.

I antologien med den respektingivande titeln *Rättsstaten – Rätt, politik och moral* omtalas samtliga aktörer: lagstiftaren, juristen, medborgaren, individen etc., som män. Kvinnor, när kvinnor undantagsvis nämns, uppträder som grus i det juridiska maskineriet. En diskussion förs om att rättsordningen dömer till kvinnors fördel i sexualbrottmål till följd av att dessa drabbats av "störningsprocesser" (s. 94), och "opinionsstormar". I framställningen talas om "vittnen i ett 'normalt' fall" i kontrast till vittnen i sexualbrott, utan motivering till varför sexualbrottmål skulle vara onormala, och i så fall i förhållande till vad och för vem.

Genom denna framställning utdefinieras kvinnors intressen som rättsliga anomalier. Studenten bringas uppfattningen att kvinnors problem faller utanför ramarna för det samhälleliga system - rättsstaten - som är ägnat att skydda medborgaren. Inga redskap lämnas för att problematisera konflikten ur ett genusperspektiv, och inte heller dis-

kuterar rättsstatens beredskap att hantera konflikten mellan kvinnors och mäns rättsliga intressen när dessa skiljer sig åt.

Naturligtvis är det olyckligt att i detta tidiga skede enbart en sida av problematiken med bevisläget i sexualbrottmål blir belyst. Istället borde den konflikt som finns mellan rättsstatstanken och könssystemet så som det är organiserat, leda in i en djupare diskussion om och hur kvinnors rättigheter kan tillvaratas inom ramen för den liberala legalismen.

Håkan Strömberg

Normgivningsmakten (1997)

Normgivningsmakten behandlar regeringsformen. För det mesta undviker författaren att könsbestämma rättssubjekten, men när så sker är dessa uteslutande män. Även det juridiska språket på området är fyllt av manliga personer, vilka när de förekommer i framställningen ger intrycket av att de samhälleliga aktiviteter som juridiken reglerar och berör i huvudsak angår män; exempel på sådana män är huvudmän, tredjemän, upphovsmän, krigsmän, tillsyningsmän etc. Detta språkbruk förekommer naturligtvis även utanför juridikens ramar och är så vanligt att dess betydelse inte ska överskattas som enskilt fenomen i ett specifikt sammanhang. I ett pedagogiskt sammanhang där kvinnor systematiskt är osynliggjorda blir det dock relevant att peka på uttryckens förekomst, menar vi.

Boken nämner jämställdhet i två rader, på två ställen (det finns även hänvisningar i index) men någon diskussion om tänkbara tillämpningssvårigheter, eller några exemplifieringar av när stadgandena är av betydelse, finns inte. De exempel boken tar upp är istället förvånande ofta anknutna till bilar och bilkörning: frivillig bilkörning som exempel på när individen underkastat sig betungande föreskrifter, försäljning av bilar, bilprovningens uppgifter, felparkeringsavgifter, trafikskadelagen och bilavdrag används för att exemplifiera normgivningsmaktens olika aspekter. Naturligtvis har dessa exempel många gånger stor relevans för framställningen, men med en större bredd i de valda exemplen kunde författaren ha speglat fler angelägna aspekter av normgivningsmakten.

Ian Cameron och Maja Kirilova Eriksson *An Introduction to the European Convention on Human Rights* (1995)

Boken, som är skriven på engelska, behandlar räckvidden, strukturen, ursprunget och funktionen hos Europakonventionen, liksom konventionens inverkan på svensk rätt. Författarna använder oftast "he or she" i texten, men även enbart "he" förekommer om skyddsobjekten. Boken saknar genusperspektiv. Boken förhåller sig beskrivande till konventionen, med mycket få kommentarer av rättspolitisk karaktär. Författarna menar att di-kotomin privat-offentlig är okontroversiell i väst, emedan gränserna för uppdelningen är under diskussion (se sidan 51). Uttalandet förbigår den fe-ministiska teoribildningen kring och kritiken av uppdelningen mellan det privata och det offentliga.

Erik Holmberg
Vår författning (1997)

Boken behandlar de svenska grundlagarna genom att paragraf för paragraf beskriva innehållet i gällande rätt. I några korta stycken nämns jämställdhet som en av principerna för vår författning. I sakregistret finns tre referenser till jämställdhet och könsdiskriminering.

Red. Per-Henrik Lindblom
Två uppsatser (1992)

Boken består av två uppsatser som ursprungligen hämtats från två festskrifter. Dessa har inte bearbetats för att användas som kurslitteratur, utan syftet är att studenten ska få konfronteras med en svårare juridisk text. Uppsatserna kan beskrivas som ett internt samtal mellan män. Kvinnor varken nämns, refereras till eller används som källa, trots att boken innehåller blinkningar och vinkningar åt individer inom professionen. Här tydliggörs att kvinnor till stora delar är uteslutna från det rättsvetenskapliga samtalet.

Axel Adlercreutz
Avtalsrätt (1995)

I boken är subjekten, avtalsparten, medkontrahenten etc. män med ett enda undantag. På sidorna 13–17 förekommer en kvinna, Fru Svensson "som i en livsmedelsbutik köper varor för den dagliga

hushållningen och ... som... för sina färder anlitar det kommunala transportföretagets bussar.” Mannen utgör därmed den normerande individen i avtalssammanhang, medan kvinnan endast förekommer undantagsvis och då får representera den lilla människan i vardagen, som för övrigt också står för traditionellt kvinnliga “hemmafrusylor”.

Sammanfattning, termin 1

Under den första terminen sker ett viktigt möte när studenten, oftast för första gången på närmare håll, bekantar sig med juridiken. Detta möte kommer att prägla studenten i hennes/hans förhållningssätt till ämnet under den fortsatta utbildningen (en prägling som naturligtvis fortgår under hela utbildningens gång).

Dessvärre tigger den litteratur vi studenter läser under denna termin om genusrelationen och den enda gång kvinnor explicit nämns sker detta i en kontext som framhäver kvinnors möte med juridiken som särskilt problematiskt och politiskt, skilt från den objektiva, opartiska juridiken. Detta ger tidigt studenterna uppfattningen att genusteori är politik, medan juridiken är objektiv vetenskap.

Mot bakgrund av den strävan efter självständighet som studenten enligt vår erfarenhet är inbegripen i under den första terminen, då hennes/hans invanda sätt att resonera ska slipas bort till förmån för juristens speciella tänkesätt, kommer dessa föreställningar att lägga hinder i vägen för en framtida förståelse av hur genusrelationen påverkar rätten. Förvisso är det troligen just detta som är den konkreta innebörden av att fostra självständiga jurister, enligt ett sätt att förstå begreppet “självständiga” som inte problematiserar köns-/genusrelationen. Eftersom genusteori numera uttalat har en plats inom alla utbildningar vid Uppsala universitet, liksom att det enligt examensordningen för jurister ska ingå moment med genusteori i utbildningen, kan inte denna uppfattning oproblematiserad förmedlas till studenterna, anser vi.

Termin 2

TERMIN 2 INNEHÅLLER STUDIER i avtalsrätt, kontraktsrätt, skadeståndsrätt, hyresrätt och arbetsrätt.

Under termin 2 studeras flera ämnen med genusrättslig relevans. Såväl hyres- som arbetsrätten innehåller avtalsrelationer där parterna inte betraktas som jämbördiga av lagstiftaren. Inom dessa båda rättsområden finns därför skyddsregler som syftar till att balansera det ojämlika utgångsläget i förhandlingarna. Ur ett genusperspektiv är "svagparts konstruktionen" intressant eftersom den tar hänsyn till de förhandlande parternas utgångslägen, som erkänns vara ojämlika. Därmed har distinktionen mellan formell och reell rättvisa ifrågasatts, vilket applicerat på könsrelationen ger en ingång till ett nytt, emancipatoriskt sätt att se på rätten. Tyvärr förs inga diskussioner i kurslitteraturen om sambandet mellan genusteoriens kritik av den fria, jämlika individen som civilrätten annars räknar med, och de juridiska konstruktionerna i arbets-, hyres- och konsumenträtten.

Arbetsrätten är naturligtvis även intressant på grund av att jämställdhetslagen är tillämplig endast inom detta område i den svenska lagstiftningen.

Tore Sigeman

Arbetsrätten. En översikt av svensk rätt med europarätt (1995)

Boken behandlar översiktligt den svenska arbetsrätten. Ett europaperspektiv förekommer också. Arbetsrätten är ett ämne där ett uttalat maktförhållande råder mellan parterna, till skillnad från inom exempelvis avtalsrätten vilken koncentreras på avtal och köp inom affärsvärlden. Arbetsrätten är därmed ett ämne med starka sociala dimensioner. Ämnet har fått mindre utrymme inom ramen för utbildningen de senaste åren.

Såväl arbetstagaren som arbetsgivaren är i boken genomgående av manligt kön. Emellertid blir arbetstagaren en "han eller hon" när lagstiftningen om föräldraledighet diskuteras. Boken innehåller en bra historisk översikt om den svenska arbetsmarknadens framväxt. Emellertid nämns inte kvinnors historiska situation på arbetsmarknaden vilket får betraktas som brist, anser vi. Anmärkningsvärt är att det kapitel i boken som behandlar specifika kännetecken för den svenska arbetsmarknaden inte nämner kvinnors villkor. Här vore det naturligt att nämna åtminstone att Sverige har den högsta andelen förvärvsarbetande kvinnor i världen.

Föräldraledighet nämns kortfattat, men utan könsperspektiv. Varken det faktum att det är kvinnor som står för i princip hela föräldraledigheten, eller den rättspolitiska diskussion som pågår vad gäller mäns ökade ansvar för barn och föräldraledighet, kommenteras. Ett exempel är att den s.k. pappamånaden inte nämns, trots att boken är från 1995.

Jämställdhetslagstiftningen behandlas översiktligt på tre (3) sidor. Med hänsyn till bokens ringa omfång, cirka 120 sidor, kan man inte säga att jämställdhet, med undantag för den historiska delen och kapitlet om specifika kännetecken för den svenska arbetsmarknaden, får mindre utrymme än någon annan del av arbetsrättslagstiftningen. Å andra sidan har den svenska jämställdhetslagen endast betydelse på arbetsrättens område eftersom denna inte har sitt tillämpningsområde någon annanstans än inom arbetslivet (jfr exempelvis med Norge och Danmark). Därför borde det vara självklart att inom ramen för arbetsrätten ha en separat bok som behandlar endast jämställdhet i arbetslivet. Där skulle exempelvis Reidunn Laurens bok *Jämställdhetslagen* vara lämplig. Vi menar att det just här skulle kunna läggas in ett eget avsnitt/ämne om jämställdhet. På utbildningen förekommer i övrigt inte någon litteratur som behandlar jämställdhet eller jämställdhetslagstiftning.

Jan Hellner
Skadeståndsrätt (1996)

I boken är samtliga aktörer män, utom i vissa rättsfall där kvinnor kan förekomma.

Beträffande skadeståndsrättens grunder skriver Hellner att den egentliga funktionen bakom skadeståndet, dvs. om det har en pre-

ventiv eller en reparativ funktion, är omöjlig att utröna, bland annat eftersom "vi har ingen erfarenhet av ett samhälle där det under längre tid varit tillåtet att skada annan till person eller egendom utan att råka ut för ersättningsskyldighet eller annan reaktion" (s. 35). Sett ur ett genusperspektiv utesluter detta resonemang kvinnor såsom erfarenhetsbärare och som individer; Fram till år 1864 kvarstod den s.k. agarätten enligt vilken mannen gavs rätt att aga sin hustru och fram till 1962 var våldtäkt inom äktenskapet en rättsligt tillåten handling. Även idag förekommer manligt våld mot kvinnor utan att rättssystemet förmår att gripa in. När Jan Hellner skriver att "vi" inte har någon erfarenhet av detta talar han sålunda utifrån en manlig erfarenhet som utesluter kvinnors position, historiskt och nutida, inom rättssystemet.

Skadeståndsrätten vilar på aktsamhetsbedömningar som är rättspolitiska och som ytterst handlar om vems handlande som ska upphöjas till norm. Bonus pater familia – den goda familjefadern – är ett begrepp som nämns i sammanhanget, liksom vir optimus – den särskilt framstående (manliga) personen – nyttjas som rättesnöre. Hellner nämner dessa två referenser, och omtalar samtidigt kvinnligt kön för första gången för att belysa begreppets relativitet. "Uppfattningen får naturligtvis inte pressas för mycket; det har för länge sedan konstaterats att man inte bör kräva av en ballerina att hon dansar som en bonus pater familia" (s. 90).

Sammanfattning, termin 2

Terminen har inte några genusteoretiska infallsvinklar, även om jämställdhet kortfattat diskuteras i en av böckerna. Kvinnorna är fortsatt osynliga och under terminen dominerar kontraktsrättens manliga exempel där säljare, beställare, utförare m.fl. oftast är olika företagare och entreprenörer av manligt kön.

Termin 3

UNDER TERMIN 3 studeras civilrätt med avseende på sakrätt och privaträtt, familjerätt (äktenskaps- och samborätt, barn- och föräldrarätt samt successionsrätt), immaterialrätt och associationsrätt. Av intresse för vår studie har främst familjerätten varit.

Familjerätten reglerar ett område av stor genusrättslig relevans. Det reglerar samhällets syn på och organisering av ekonomi, kärlek och föräldraansvar. Det är också först nu som kvinnor blir synliga för första gången i litteraturen. Det är naturligtvis såväl bra som oundvikligt att kvinnor uppträder i framställningen under detta avsnitt, samtidigt som kvinnornas plötsliga synlighet i frågor med anknytning till hem, man och barn skapar bilden av kvinnan som kön, hemmahörande i den privata sfären.

Frågeställningar med anknytning till mäns våld mot kvinnor och barn hanteras delvis av familjerättslagstiftningen. Att frågor om vårdnad, umgänge m.m., avgörs av kunniga och på området välorienterade jurister är av yttersta vikt för våldsdrabbade kvinnor och barn. Därför är det problematiskt att det i stort sett saknas kurslitteratur som belyser våldets konsekvenser.

Anders Agell

Äktenskap, samboende, partnerskap (1996)

Boken behandlar bestämmelserna som reglerar äktenskap, samboende och partnerskap enligt den familjerättsliga lagstiftningen. Eftersom samtliga dessa rättsförhållanden består av två, oftast heterosexuella, parter är det oundvikligt att kvinnan här framträder som synligt rättssubjekt.

I samband med en inledande diskussion om familjesplittring m.m. visas en tabell över antalet ogifta kvinnor 1993 och bakåt i tiden. Även genomsnittsåldern för kvinnor som föder sitt första barn visas. Kvinnan blir sålunda sammankopplad med sin könstillhörighet och

med sin reproduktiva förmåga, utan att relationen mellan könen diskuteras. Motsvarande uppgifter om mäns civilstånd saknas.

I boken kallas aktören generellt maken. Ibland förekommer mannen eller hustrun. Kvinnligt genus markeras när det är fråga om specifika "kvinnofrågor" såsom underhåll efter upplösning av äktenskap och oavlönat hemarbete. Problem relaterade till bristande jämställdhet diskuteras på vissa ställen, exempelvis tas konsekvenserna av ändringen av underhållsreglerna efter ett äktenskaps upplösning upp. Författaren kritiserar vad som intressant nog har kommit att kallas lagstiftarens "neutralitetsideologi". Uttrycket syftar på lagstiftarens ovilja att privilegiera det heterosexuella äktenskapet som samlevnadsform framför andra. Författaren ger uttryck för värderingen att äktenskapet bör erhålla en privilegierad position, medan relationen mellan könen förblir oproblematiserad.

Anders Agell

Testamentsrätt (1996)

Boken innehåller ett historisk tillbakablick där betydelsefulla reformer på testamentsrättens område diskuteras. Bland annat anges att "år 1810 skedde den förändringen (genom en ny lydelse av ÅB 16:1) att fortsatt fideikommiss-stiftande i fast egendom förbjöds" (s. 18). Införande av lika arvsrätt mellan kvinnor och män, och därmed möjligheten att förfoga över testamente, kommenteras däremot inte med ett ord.

Den rättslige aktören benämns genomgående som han utom när det gäller frågor som särskilt berör kvinnor. I något enstaka exempel förekommer kvinnor, exempelvis på s. 59 där hushållerskan är en kvinna medan testator (dvs. den som testamenterar) är en man.

Åke Saldéen

Barn och föräldrar (1997)

Boken behandlar moder- och faderskap, vårdnad och umgänge, adoption, barn genom insemination, befruktning utanför kroppen samt ofödda barns rätt.

I framställningen används oftast könsneutrala uttryck som vårdnadshavaren, den omyndige etc. På flera ställen förekommer dock användning av manligt genus exempelvis om "den omyndige" som

benämns som "han". Boken inleds med siffror angående barn födda av ogift mor, och en diskussion om hur utvecklingen ser ut på det familjesociologiska området. Kvinnan blir därmed synlig i egenskap av barnaföderska.

Trots att familjerättsliga frågor i många fall berör frågor om våld mot kvinnor diskuteras inte våldets omfattning eller dess konsekvenser i boken. Aktuell upplaga av boken är skriven för det att den nya vårdnadslagstiftningen trädde i kraft varför denna diskuteras utifrån då föreliggande SOU (199579) Vårdnad, boende och umgänge, den s.k. vårdnadstvistutredningen. Trots att en omfattande kritik mot den föreslagna lagstiftningen restes från kvinnoorganisationer diskuteras inte detta i framställningen. Våld nämns endast på ett ställe (s. 90), umgängessabotage diskuteras betydligt utförligare.

Sammanfattning, termin 3

Efter att ha varit i princip osynliga i kurslitteraturen under de två första terminerna träder kvinnorna för första gången fram under familjerättsstudierna. Som visats sammanhänger detta med att familjerelaterade frågor diskuteras. I sakrätten, ett annat ämne som studeras under samma termin, dominerar däremot männen. Exemplet fylls av pantsatta båtar, bilar och fastigheter. Den offentliga arenan som befolkas av män kontrasteras därmed mot den privata sfären. Kvinnorna återfinns endast i den senare.

Termin 4

UNDER TERMIN FYRA ska studenterna inhämta grundläggande kunskaper om uppbyggnaden av de straff- och processrättsliga systemen, grundläggande kunskaper om rättsreglernas innehåll samt förmåga att tillämpa reglerna i komplicerade fall.

Inom straffrätten är könsaspekten en oundgänglig variabel. Sexualbrotten berör könsrelationen, och en diskussion om samhälleliga uppfattningar om och betydelser av kön borde vara en självklar del av undervisningen. Dessvärre saknas genusperspektivet i kurslitteraturen, men den förhåller sig ändå – outtalat – till den ojämlika könsrelationen. Sålunda växlar han-/hon-användningen i texterna beroende på vilket område inom straffrätten som behandlas.

Dessa växlingar visar, menar vi, att användningen av manligt genus i framställningen inte är könsneutral. Manligt genus används av det skälet att mannen är subjektet i den rättsliga normen, och för att det rättsliga tänkesättet är manligt, utom undantagsvis när det kommer till att vara offer för ett sexualbrott. Denna förment könsneutrala hållning får absurda konsekvenser då det kommer till sexualbrottslagstiftningen, eftersom våldtäkter och frivilliga sexuella handlingar skulle antas vara homosexuella, om konsekvens beträffande användningen av manligt genus upprätthölls.

Oredan och inkonsekvensen i användningen av genus får negativa konsekvenser för studentens möjlighet att skaffa sig en överblick på området, som motsvarar den kunskapsnivå som samhället i övrigt uppnått om sexualbrottsproblematiken, menar vi. Därtill anser vi det kränkande för kvinnliga studenter att kvinnors underordning förutsätts, men inte problematiseras. Kvinnors underordning kommer även till andra uttryck i litteraturen, exempelvis i de ord som beskriver händelseförloppet kring ett sexualbrott.

Under termin fyra hålls fr.o.m. 1997 ett seminarium med utdrag ur propositionen om Kvinnofrid, och med diskussion kring ett uppmärksammat våldtäktsmål. Seminariet är bra och mycket viktigt, men kan

som ensam företeelse inte utmana den syn på sexualbrottsproblematiken som ordinarie kurslitteratur förmedlar. På grund av straffrättens centrala betydelse ur ett genusperspektiv har vi vikt relativt stort utrymme för vår diskussion om litteraturen i ämnet.

Nils Jareborg

Straffrättens gärningslära (1994)

Boken saknar könsperspektiv. Under kapitlet som behandlar gärningsman-naskap på sidan 64 diskuteras begreppet gärningsman utan att ett könsperspektiv anläggs, istället går författaren i försvarsposition mot en förväntat kritisk läsare och fastslår att "*språkbruket ... dvs. användningen av manligt kön ... (som kan betraktas som juridiskt-tekniskt) underlättar avsevärt redaktionen av lagtext. Det kan måhända uppfattas som som uttryck för mansdominans, men då skall beaktas att denna dominans även manifesterar sig ...*" (syftar på könsfördelningen för lagförda gärningsmän). Problemet är att det inte bara är gärningsmannen som är av manligt kön i denna bok, utan även den person som ramlar i vattnet på sid. 89 etc.

Nils Jareborg

Straffrättens ansvarslära (1994)

Boken används, liksom *Straffrättens gärningslära*, som ett komplement till Brottsbalkskommentaren. Här diskuteras de mer teoretiska infallsvinklarna på straffrättsligt ansvar.

Även om det generellt saknas rättspolitiska inslag i kurslitteraturen på utbildningen, är behovet på straffrättens område särskilt påkallat. Även andra infallsvinklar än den genusteoretiska, så som den kriminalpolitiska, är frånvarande. Subjekten i framställningen är män, och en av de få situationer där en kvinna uttalat finns med är i ett exempel på sid 147, där det sägs att det inte är tillåtet för en dam att vid störtregnet ta paraplyet från en enkelt klädd flicka för att rädda sina dyrbara kläder.

Anmärkningsvärt är att boken behandlar nödvärnsläran och nödrätten utan att kvinnomisshandel nämns. Samtliga exempel handlar om sådant som terroristgrupper, eller om två för varandra okända personer som ham-

nar i slagsmål på gatan. Inget nämns om nödvärnsrätten i samband med kvinnomisshandel, eller den situation att en lång tidsrymd förflyter från det att nöden förelegat tills dess att brottet begås, på grund av att den nödställda befinner sig i en utdragen situation av nöd.

Carl Holmberg, Bengt Hult, Madeleine Leijonhuvud, Suzanne Wennberg *Kommentar till brottsbalken* (1995)

Boken kommenterar bestämmelserna i Brottsbalken paragraf för paragraf, och avser att vara grundläggande vad gäller den materiella rätten. Boken saknar könsperspektiv trots att den behandlar sexualbrottslagstiftning, misshandelslagstiftning och olika typer av fridslagstiftning där mäns våld mot kvinnor borde vara ett självklart inslag.

Om mord:

Kvinnor förekommer som exempel från rättsfall när kvinnor har blivit mördade av sina män i nära relationer, utan att detta problematiseras ur ett könsperspektiv.

Om misshandel:

Att det finns en samhällsföreteelse som går under beteckningen kvinnomisshandel kommenteras kortfattat (9 rader) utan att kön problematiseras, (s. 173). En relativt utförlig historisk tillbakablick ägnas åt misshandel av barn (s. 163–65). Motsvarande historisk tillbakablick vad avser våld mot kvinnor förekommer inte. Lagen om besöksförbud nämns men diskuteras inte utifrån ett könsperspektiv. Framställningen är "könsneutral".

Exemplen utgörs genomgående av män, utom i för författarna uppenbart könsspecifika exempel. Exempelvis "för ihärdig och ovälkommen uppvaktning av en kvinna..." (s. 226) och "ett envist pockande kan emellertid vid sökande av kvinnligt sällskap liksom vid bettleri leda till straff för ofredande" (s. 227).

Också andra exempel visar hur författarna betraktar mannen som norm och människa, och kvinnan som kön. Exempelvis "*en person* som kallat *en kvinna* av främmande etniskt ursprung för 'jävla svartskalle'..." och "...för förolämpning av polisman dömdes i NJA 1994 s. 557 *en person* för yttranden som *han* fällt i samband med ett polisingripande mot honom" (s. 266–67). En person är sålunda en han medan en kvinna är sitt kön. Ett alternativt sätt att formulera ovanstående mening hade varit att antingen ange att "en person som kallat en annan person för svartskalle" alternativt "en man som kallat en kvinna för svartskalle".

Om sexualbrotten:

Avsnittet saknar, liksom boken i övrigt, könsperspektiv. Författarna försöker hålla på den formellt könsneutrala tonen, vilket innebär att de benämner samtliga subjekt som manliga. Även om framställningen inte problema-tiserar kön lyser dock en medvetenhet igenom, menar vi, om att sexualbrottsområdet är ett område där könsrelationen är minst sagt problematisk.

Beskrivningen av sexualbrotten är till en början könsneutral, men stundtals övergår texten och exemplen till att bli könsspecifika vilket inte närmare förklaras eller kommenteras. Exempelvis är offret på sidan 286 såsom brukligt en han: "den mot vilken handlingen förövas skall stå under ett tryck som är av allvarlig betydelse för *honom*". När det däremot på sidan 276 är fråga om rekvisit för våldtäkt är det plötsligt en kvinna som är offret: "härmed förstås en fysisk kraftanvändning som ... utan att ett fullständigt betvingande av *kvinnan* behöver föreligga". Vidare att den som begår den sexualbrottsliga handlingen är en man framgår också klart av språkbruket, exempelvis på sidan 283 när "gärningsmannen låter offret röra vid hans manslem". På sidan 308 blir författarna än mer könsspecifika när "några män tillsammans planlägger en gruppvåldtäkt".

Den växling som sker i han-/hon-användning måste ställas i relation till att framställningen i övrigt genomgående innehåller manliga subjekt. Det rimliga vore att konsekvent kalla såväl gärningsman som offer för han även i dessa fall, eftersom kön definieras som en ointressant variabel (se exempelvis diskussionen kring begreppet "gärningsman" i Straffrättens gärningslära). Om betydelsen av kön växlar med juridikens olika områden, så att en differentierad användning är påkallad, bör detta problematiseras för studenten.

Historisk kontext

Problematisert med avsnittet om sexualbrotten är att det saknas såväl rättshistoriska som rättspolitiska infallsvinklar. Detta är givetvis allvarligt för förståelsen av sexualbrotten då dessa till stor del är ett resultat av synen på kvinnligt och manligt i en samhälls-kontext. Utan historiska perspektiv (det skulle i princip vara tillräckligt att författaren berör rättsutvecklingen sedan 1960-talet, även om en mer övergripande historisk tillbakablick naturligtvis är önskvärd) blir det absurt när författaren anger att med våldtäkt avses även våldtäkter

inom äktenskapet. Utan det historiska perspektivet framstår ett sådant uttalande snarare som att våldtäkt inom äktenskapet fortfarande på något sätt skulle vara en rättslig undantagssituation. Vidare anger författaren att "straff för våldtäkt mellan makar torde dock av praktiska skäl bli sällsynt" (s. 276). Detta motiveras inte närmare utan förväntas förstås som en självklarhet av studenten. Den mycket viktiga historiska utvecklingen kring kvinnans sexuella självbestämmanderätt, samt kriminaliseringen av våldtäkt inom äktenskapet, nämns över huvud taget inte.

Synen på manlig respektive kvinnlig sexualitet

Författarnas formuleringar kring manlig och kvinnlig sexualitet speglar en fördomsfull syn. Språkanvändningen antyder dels att kvinnor inte agerar sexuellt utan är objekt för andras (läs en mans) sexuella drift, dels att det hos kvinnor finns ett motstånd mot sexualitet som av det agerande subjektet, dvs. mannen, måste övervinnas. På sidan 277 anges exempelvis att om "någon bereder sig tillfälle till samlag med en kvinna genom att locka henne att förtära rusdrycker så att hon i sitt brusade tillstånd *ger vika* . . .". Detta skall ställas mot gärningsmannen som istället för att ge vika "*tillfredsställer* sexualdriften."

P.-O. Ekelöf

Rättegång I (1990)

Rättegångsböckerna om processrättens grunder är grundbulten i den processrättsliga undervisningen. Böckerna följer rättegångsbalkens indelning i kapitel och paragrafer.

Serien rättegångsböcker präglas av frekvent han-användning, kombinerat med ett ålderdomligt språk (första upplagan av *Rättegång I* utkom 1957). Kvinnor är osynliga i framställningen med undantag för exempel hämtade ur familjerelaterade situationer. Ur *Rättegång I* kan följande axplock av manliga aktörer nämnas: gäldenären, medborgaren, parten, den tilltalade, åklagaren, näringsidkaren, säljaren, köparen, målsäganden, rättsvetenskapsmannen, juristen. Denna manliga variationsrikedom kan jämföras med det tillfälle då kvinnor förekommer; som husmor på ett ställe (s. 60), som hustru på en handfull ställen.

P.-O. Ekelöf

Rättegång II (1996)

Första upplagan utkom 1958. Framställningen präglas av ett ålderdomligt språk (uttryck som husmor förekommer på flera ställen). Alla rättssubjekt är män, i huvudsak. Kvinnor förekommer i ett avsnitt på 4 sidor om måls-ägandebiträde vid rättegång om kvinnomisshandel, samt i frågor med direkt anknytning till familjen, exempelvis barns partsbehörighet. De ställen där dessa frågor diskuteras är dock få. Samma kritik som ovan (*Rättegång I*) beträffande persongalleriet gäller för *Rättegång II*.

R. Boman, T. Bylund, P.-O. Ekelöf

Rättegång III (1994)

När Europakonventionen refereras används hon/han. Annars förekommer kvinnor i framställningen när familjeförhållanden diskuteras, exempelvis att spädbarn kan placeras i häkte tillsammans med sin moder, eller att den misstänktes fru kan anhållas under vissa omständigheter (s. 43).

Ekelöf, P.-O. (6:e uppl. bearbetad av Robert Boman)

Rättegång IV (1992)

Även här är stilen påfallande ålderdomlig och de rättsliga aktörerna, från domare till brottsling, är av manligt kön. Kvinnor och barn behandlas som undantag vilkas möte med rättssystemet är ett avsteg från den normala gången. Exempelvis sägs att vid förhör med barn "används stundom en kvinnlig befattningshavare", medan kvinnor i övrigt är osynliga. Sexualbrotten kallas för sedlighetsbrott (bl.a. på s. 173) vilket ger associationen att brottet utgör ett angrepp på den allmänna moralen, snarare än ett brott mot person. Detta är en felaktighet då 6 kap. BrB efter ändring 1984 kallas sexualbrotten, till följd av att skyddsobjektet inte längre är den sexuella moralen utan kvinnors sexuella självbestämmanderätt.

Sammanfattning, termin 4

Straff- och processrättsterminen har en stor potential vad gäller införlivandet av genusperspektiv. Dessvärre förmedlar litteraturen en syn på exempelvis misshandel och sexualbrott som står i kontrast till ett genusperspektiv, och som riskerar att bekräfta fördomar kring kvinnors- och mäns sexualitet och sexuella självbestämmanderätt. Lösryckta kommentarer utan sexual-brottshistoriskt perspektiv skapar också frågetecken kring kvinnors självklara rättigheter, vilket kan vara direkt kränkande för de kvinnliga studenterna, exempelvis upplysningen att våldtäkter även omfattar våldtäkt inom äktenskapet. Också processrätten styrs av den manliga normen där kvinnors möte med rättsväsendet omtalas i termer av specialfall, så som att en moder får medha sitt spädbarn i häktet, eller betingat av relationen till en man, så som att "den misstänktes fru kan anhållas", utan att detta problematiseras.

Straffrätten är viktig också på grund av den centrala placering ämnet har inom juridiken. De straffrättsliga reglernas uppbyggnad uppfattas av många som juridikens ryggrad och att tillägna sig kunskaper i ämnet blir därför för många en av de viktigare delarna i identifikationsprocessen som jurist. Därför är det, tror vi, viktigt att belysa detta traditionellt "hårda" område ur ett genusperspektiv.

Termin 5

PÅ TERMIN 5 studeras bolagsrätt, ekonomi och skatterätt med betoning på företagens rättsliga och ekonomiska frågor. Vi har ägnat minst tid i studien åt denna termin.

Gyland, Lewén
Övningar i skatterätt (1996)

Boken består av praktiska övningsexempel till undervisningen i skatterätt.

I princip samtliga personer som förekommer i exemplen är män. När en kvinna uppträder gör hon det oftast tillsammans med en man, som den andra delen av ett par. I övrigt hjälper kvinnor till i rörelsen, är hustru eller någons svärmor. När kvinnor nämns i något annat sammanhang påhängs de något förlöjligande epitet, som Lena Looser eller Snälla Kajsa. I de sällsynta fall kvinnor förekommer som individer, utan vidhängande epitet eller make, kan det exempelvis inflikas att hon är en driftig kvinna (syftar då på att hon driver någon typ av affärsrörelse).

I skattefrågor som avser privatekonomin kan kvinnor förekomma som exempel, men så fort det rör sig om företagsbeskattning är företagsledarna män. Kvinnor förekommer då som hustru till direktören som är anställd som kontorist på heltid (s. 9). "Torns hustru Ebba och Jerrys hustru Stina har under året varit anställda av handelsbolaget och utfört enklare kontorsarbeten" (s. 79).

När kvinnor förekommer i exempel vänder de sig ofta till Dig för att få råd, vilket inte är fallet när det är män som förekommer i exemplen. "Annika ber dig om råd i följande frågor. Visa henne de regler som gäller och de lagrum som skall tillämpas."

Nils Mattson
Skattepolitik (1995)

Författaren använder sig genomgående av könsneutrala termer som den skattskyldige, medborgaren etc. Boken visar, menar vi, att det är möjligt att undvika könsspecifik terminologi när denna är irrelevant, utan att göra avkall på framställningens kvalité. Inget genusperspektiv förekommer.

Termin 6

UNDER TERMIN 6 studeras förvaltningsrätt och internationell rätt (folkrätt, EG-rätt och internationell privaträtt). Miljö-, social- och politirätt ingår. Terminen är relativt splittrad över många områden, och en förhållandevis stor del av litteraturen består av kompendier.

Av de ämnen som studeras under Termin 6 är många av genusrättsligt intresse. Dessvärre saknas dessa perspektiv i litteraturen, även inom ett så vittomspännande ämne som folkrätten. Inte heller socialrätten - ett område där könsaspekten gör sig starkt påmind - blir belyst ur ett genusperspektiv. Studenterna hinner heller inte mer än nosa på flera av de under terminen berörda rättsområdena, och en diskussion om genusteoretiska aspekter på materialet kan därför förväntas framstå som överkurs.

Ove Bring

Materialsamling i folkrätt (1996)

Materialsamlingen innehåller relevanta konventioner i folkrätt och används på samma sätt som en lagbok på folkrättens område.

Samlingen innehåller inte konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, från 1980. Det finns inte heller någon referens till denna konvention, till hjälp för den undrande läsaren (däremot ingår tre lufträtts- och tre havsrättskonventioner, rymdrätt och polarrätt).

Inte heller när konventionen om avskaffande av all slags av diskriminering av kvinnor diskuteras i undervisningen (som ett exempel på ratificering) har konventionen distribuerats på kursen. Lärarna menar att den går bra att diskutera ändå, vilket förmodligen inte skulle vara fallet med någon annan konvention, tror vi.

Ove Bring, Said Mahmoudi
Sverige och folkrätten (1998)

Aktörerna i texten kallas oftast för han/hon. Boken saknar könsperspektiv.

Första meningen i boken lyder "Alla är vi ytterst medvetna om att vi lever i ett samhälle där allt är reglerat genom lagar och förordningar; man får inte slå sin fru (eller någon annan), inte parkera bilen som man vill eller starta ett aktiebolag hur som helst." Redan i inledningen ges läsaren därigenom informationen att "vi" som vet att samhället är genomreglerat, som läser boken, också är män, eftersom "vi" har en fru - som "vi" tack och lov inte längre får slå.

Boken innehåller ett avsnitt om Critical Law Studies och även kulturrelativism diskuteras. Dock inte i termer som problematiserar kön. Etnicitet problematiseras emellertid. Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor nämns i en uppräknning av FN-konventioner, men den återfinns inte i index annat än under sin engelska förkortning (som få eller inga studenter torde känna till). Konventionen om avskaffande av rasdiskriminering liksom barnkonventionen förekommer däremot med sina svenska namn i sakregistret.

Våldtäkter i krig eller speciella problem kring kvinnors situation i väpnade konflikter diskuteras inte.

Håkan Strömberg
Speciell förvaltningsrätt (1995)

Den speciella förvaltningsrätten behandlar bland annat frågor om tvångsvård av unga och av missbrukare, socialbidrag, hälso- och sjukvård, stöd till funktionshindrade och studiestöd.

Boken innehåller en mycket frekvent han-användning. Samtliga aktörer är män: patienten, socialbidragstagaren, den funktionshindrade, individen, den enskilde, den unge, missbrukaren etc. Kvinnor förekommer på något ställe i boken, exempelvis som vårdgivande anhörig. Även när den lagtext som diskuteras behandlar sexuella övergrepp och prostitution benämns skyddsobjektet som "den unge", vilken i boken hela tiden kallas han.

Boken innehåller några antaganden om den sociala verkligheten bakom somliga paragrafer, antaganden som är uppenbart problema-

tiska ur ett genusperspektiv. Exempelvis nämns som bristande omsorger enligt 2 § LVU (då tvångsvård av barn kommer i fråga), djupgående konflikter mellan föräldrarna, missbruk och psykiska störningar, men inte bristande omsorger om barnet som har sin grund i mannens våld mot mor och/eller barn. När det är fråga om tvångsvård av missbrukare betonas däremot att det är en mycket vanlig företeelse att missbrukande män misshandlar sina hustrur, sambos och barn. Bilden av den våldsanvändande mannen så som varande företrädesvis socialt missanpassad späds därmed på, vilket försvårar uppmärksammandet av det våld som utövas i socialt väletablerade relationer.

I avsnittet "Stöd och service till *vissa* funktionshindrade" (vår kursivering) nämns (som vanligt) enbart personer av manligt kön. I ett uppgivet ögonblick kanske den kvinnliga läsaren frågar sig om det endast är män som är berättigade till detta stöd enligt lagen. Men som på övriga ställen i framställningen är det endast kvinnligt genus som markerar att kön är en relevant faktor.

Sammanfattning, termin 6

Efter Termin 6 har studenterna fullgjort de obligatoriska kurserna på nivå 1, och kan för resterande del välja kurser (så när som på Rättshistoria och allmän rättslära, RoAn).

Termin 9

RÄTTSHISTORIA OCH ALLMÄN RÄTTSLÄRA, (RoAn) ingår som ett obligatoriskt kursmoment om 10 poäng, som studenterna läser i slutet av sin utbildning. Tidigare var detta moment placerat i början av utbildningen.

Rättshistoria

Eftersom rätten historiskt sett behandlat kvinnor och män formellt olika till kvinnors nackdel innebär ett historiskt perspektiv på juridiken att detta synliggör kvinnors underordning. Det minskade utrymmet för ämnet rättshistoria inom ramen för juristutbildningen utgör därför en minskad möjlighet att föra in en diskussion om de drivkrafter och föreställningar som format rättssystemet, samt det historiska arv som ligger till grund för dagens syn på könen inom juridiken.

Den enda bok som problematiserar kön, *Kvinnorna och rätten*, återfinns på kursen i rättshistoria. Då boken utgör ett av studenternas få möten med genusperspektivet under utbildningen (med undantag för kvinnofridspropositionen) ägnas relativt stort utrymme åt denna bok i vår genomgång (*Kvinnorna och rätten*).

Allmän rättslära

I den rättsfilosofiska undervisningen borde genusperspektivet ha sin givna plats. Feministisk rättsteori har sedan många år utvecklats inom akademien, och de perspektiv som disciplinen erbjuder är oundgängliga för den som önskar ta del av dagens debatter inom filosofi, statskunskap och juridik. Dessvärre, anser vi, läggs mycket liten betoning vid dessa frågor.

De rättsfilosofiska frågeställningar som diskuteras i kurslitteraturen är nära anknutna till den liberala rättstraditionen. Då endast konservativa idéer förs in som motstående perspektiv, vilka bryts mot mer eller mindre liberala rättsfilosofier, bibringas studenterna en rättspolitisk referensram som inte problematiserar kön. Tvärtom bygger

dessa på de idéer vi studenter stöter på under hela utbildningen, vilka diskvalificerar kön som relevant variabel samtidigt som manligt genus markerar neutralitet och kvinnligt genus markerar kön. Därmed sluts cirkeln, och studenterna får den epistemologiska bekräftelsen på att det "könsneutrala" perspektiv som rätten är uppbyggd kring utgör ett neutralt verktyg i försöken att närma sig "rättens kärna".

Nigel Simmonds
Juridiska principfrågor (1986)

Boken berör rättsfilosofiska teorier, där rätt, rättvisa och gällande rätt diskuteras ur ett moralfilosofiskt och politiskt-filosofiskt perspektiv. Boken tar endast upp liberala rättsteorier till diskussion.

Simmonds använder ett personligt tilltal till läsaren, vilken förut-sätts vara av manligt kön. Exempelvis: "Då invänder studenten (...) och då gör han ett bra påpekande". Det pedagogiska greppet är att åskådliggöra olika rättsfilosofiska strömningar och teorier genom att presentera en fiktiv förespråkare för teorin ifråga, exempelvis utilita-risten, värdenihilisten etc., och sedan låta dessa pröva sina idéer mot författarens påståenden. Dessa teoretiker är samtliga av manligt kön; "utilitaristen kommer att framhålla att han faktiskt tar dessa påstå-enden i beaktande ...". Den manlige läsaren känner sig förmodligen inbjuden och delaktig i framställningen, medan konsekvensen för den kvinnliga studenten kan vara utanförskap, en känsla av osynlighet och inte minst en stark irritation.

Hilaire McCoubrey, Nigel D. White
Textbook on Jurisprudence (1998)

Boken innehåller en översikt över de viktigaste rättsteorierna, teserna och de större konflikterna inom rättsläran.

Författarna använder genomgående he/she för att beteckna sub-jektet. Boken innehåller ett kort kapitel om feministisk rättsteori, inlagt inom framställningen för Critical Law Studies. Därigenom har åstadkommit såväl ett synliggörande av feministisk rättsteori, som att detta skett i en kontext som begripliggör den feministiska kritiken. Detta är positivt, men det bör påpekas att avsnittet om feministisk rättsteori omfattar endast 4 sidor av totalt 299, och avsnittet bör också jämföras med det om marxism som omfattar 24 sidor. Att kapitlet

om feministisk rättsteori inte är kursfordran bör naturligtvis också påpekas, liksom att boken inte varit ordinarie litteratur på kursen i allmän rättslära.

Stig Strömholm

Rätt, rättskällor och rättstillämpning (1996)

Boken behandlar olika perspektiv på rätten, de klassiska såväl som de mer kritiska. Bland de kritiska förekommer exempelvis marxistisk rättsteori. Varken feministisk rättsteori eller kvinnors villkor nämns i den omfattande (cirka 600 sidor) boken, som syftar till att diskutera alla delar av rättssystemet på ett övergripande sätt

I registret finns varken kvinna eller kön som referens. Juristen benämns genomgående som han.

Göran Inger

Svensk rättshistoria (1997)

Göran Ingers bok innehåller inte något könsmaktperspektiv, men kvinnor och kvinnors villkor blir ändå synliga på ett sätt som inte tidigare förekommit under utbildningen. Bara det att studenterna faktiskt konfronteras med att rätten historiskt behandlat könen olika, att lagstiftaren länge gjorde skillnad på gifta och ogifta kvinnor, att olika årtal gäller för när kvinnor respektive män uppnådde myndighet, för när kvinnor respektive män fick rösträtt, lika arvsrätt eller rätt till sexuellt självbestämmande, gör att en diskussion *kan* föras om könets betydelse för juridiken. Boken kommer dock för sent i utbildningen menar vi.

K. Zweigert, H. Kötz

An introduction to Comparative Law (1992)

En omfattande bok som innehåller många klassiskt utestängda perspektiv på rätten, som klass-, etnicitet-, historiskt-, religiöst perspektiv etc. Könsperspektivet ges visst utrymme, trots att det inte nämns i ett citat av en mycket omfattande uppräkningslista av de faktorer som enligt författarna idealt borde beaktas om en fullare förståelse av rätten ska nås:

The student of law must encompass the law of the whole world, past and present and everything that effects the law, such as geography, climate and race, developments and events shaping the course of a country's history – war, revolution, colonisation, subjugation – religion and ethics, the ambition and creativity of individuals, the needs of production and consumption, the interests of groups, parties and classes ... (s. 32).

Görel Granström m. fl.
Kvinnorna och rätten (1996)

Boken vill beskriva kvinnans roll som historisk aktör, i förhållande till rättssystemet och utifrån ett genusperspektiv. Syftet är att beskriva kvinnan som en aktör och inte som ett offer för en struktur, dvs. att peka på kvinnors strategier och handlingsutrymme "trots allt". Först efter åtta terminers utbildning förekommer ett inslag med ett könsperspektiv.

Redan bokens titel talar om en tilläggets historia. Boken saknar i princip övergripande syn på och kritik av den "allmänna" rättshistorien, liksom av synen på makt och rätt. Endast kvinnan som kön problematiseras, trots att författarna angett att deras utgångspunkt är ett genusperspektiv, där relationen mellan könen ska vara i fokus. Boken ger därmed sken av att männen som kön saknar förhållande till rätten och till kvinnorna; i förlängningen att mannen är rätten. Bokens perspektiv kan av dessa anledningar snarare beskrivas som författad med ett kvinnoperspektiv än med ett genusperspektiv.

Det är viktigt med tvärvetenskapliga inslag i utbildningen, vilket generellt saknas. Notervärt är ändå, anser vi, att det tvärvetenskapliga inslaget förekommer just när kvinnors villkor (för en gångs skull) diskuteras. (Endast en av de fyra författarna är jurist, de tre övriga hör hemma i den historiska disciplinen.) Med ytterst få undantag har också författarna till kurslitteraturen varit män. När genus behandlas är bokens samtliga fyra författare kvinnor. Noteras bör också att det på baksidan av boken anges att författarna *sakligt* beskriver kvinnans ställning under stormaktstiden etc. En dylik presentation av författarnas ambitioner framstår enligt vår uppfattning som högst osannolik vad gäller övrig kurslitteratur: "Axel Adlercreutz beskriver sakligt avtalsrättens grunder"... Det är en självklarhet att litteraturen i övrigt är saklig, men just *Kvinnorna och rätten* måste försvara sig mot en

osaklighets-stämpel.

Guðrun Andersson

“Myndig eller omyndig” ur Kvinnorna och rätten (1996)

I uppsatsen behandlas kvinnans rättsliga ställning under stormaktstiden, dels på en normativ nivå, lagtexter, förordningar etc., dels vad avser den praktiska tillämpningen i vardagslivet. Författarens tes är att skillnaden mellan vad kvinnan enligt lagen fick göra och vad hon gjorde kunde vara stor.

Författaren utgår från ett hushållsperspektiv som förklaringsmodell. Exempelvis anges att “individen fick underkasta sig hushållet i viktigare angelägenheter” (s. 44) och att “hushållet var samhällets minsta enhet”. Detta förhållande problematiseras inte och det kommenteras inte att ett sådant synsätt rent faktiskt innebär att kvinnan fick underkasta sig mannen samt att mannen var samhällets minsta enhet. Kvinnor existerade inte som individer. Det var inte “individer” som fick underkasta sig hushållet utan “kvinnor” och “barn”.

Problematiskt är att uppsatsen förutsätter vissa förkunskaper, som är nödvändiga såväl för förståelsen av det innehållsliga, som för möjligheten att förhålla sig kritiskt till materialet. Juridikstudenter saknar i allmänhet denna förförståelse om genusteori, och inte heller får studenterna dessa redskap i samband med läsningen av boken. Trots att uppsatsens slutsats är att det rådde ett flexibelt genussystem under stormaktstiden förklaras inte vad ett genussystem innebär, eller hur det reproduceras.

Genom att författaren utesluter ett maktperspektiv till förmån för aktörsperspektivet, förblir den juridiskt intressanta skillnaden mellan makt och ansvar oproblematiserad. Att kvinnor historiskt alltid haft möjlighet till – och varit tvingade att – utföra arbetsuppgifter som de formellt sett varit uteslutna från, innebär inte enligt vår uppfattning, så som författaren hävdar, att deras reella inflytande ökat. Ansvar utan makt är tvärt om en konstruktion som försätter subjektet i en mycket svag position. Detta diskuteras inte i boken.

Aktörsperspektivet kräver vidare strukturell bakgrund för att individernas handlande ska bli begripligt. Det blir genusteoretiskt obegripligt att hävda att kvinnor faktiskt har agerat historiskt, om man inte samtidigt beskriver det patriarkala samhälle i vilket kvinnorna agerade. För studenternas räkning, som inte tidigare har konfronterats med vare sig ett genus- eller ett jämställdhetsperspektiv,

vore det mer pedagogiskt riktigt att problematisera strukturen, för att sedan successivt föra in aktörsperspektivet. Utan tidigare litteratur om könsstrukturen blir aktörsperspektivet (ryckt ur sitt sammanhang) närmast ett försvar och en legitimering av kvinnans historiska underordning.

Karin Jansson

“Kvinnofrid ur olika perspektiv” ur Kvinnorna och rätten (1996)

Uppsatsen behandlar sexuella övergrepp mot kvinnor cirka 1600-1900 utifrån en rättsfallsstudie.

Uppsatsen problematiserar inte kön och makt. Till exempel anger författaren att giftermål mellan våldtäktsoffer och gärningsman kunde vara en fördelaktig lösning för båda parter, utan att kvinnans incitament för ett sådant arrangemang problematiseras (s. 88). Genom denna framställning normaliseras våldtäkten – dock utan att detta blir föremål för diskussion.

Linda Oja

“Magimålets aktörer” ur Kvinnorna och rätten (1996)

Uppsatsen behandlar kvinnors strategier i magimål under 1600- och 1700-talen.

Även i denna uppsats används hushållsperspektivet som förklaringsmodell. Författaren anger på sidan 60 att “en förorätt mot en kvinna eller ett barn var inte bara riktad mot personen i fråga, utan också mot hela det hushåll som han eller hon tillhörde. Att se saken som knuten bara till en person kan vara anakronistiskt”. Följden av resonemanget blir dess värre att en problematisering av kvinnor och barn som individer, dvs. att anlägga ett könsperspektiv (alternativt barnperspektiv) utpekats som anakronistiskt.

Görel Granström

“Kampen för kvinnlig rösträtt” ur Kvinnorna och rätten (1996)

Uppsatsen analyserar de argument som användes i kampen för kvinnlig rösträtt. Författaren pekar på strategier och metoder som kvinnorna använde sig av för att uppnå sina politiska mål, men hon pekar också på de samhällsförändringar som ledde fram till att kvinnor

fick rösträtt. Hon beskriver kvinnorörelsens framväxt i Sverige, den svenska rösträttsrörelsen, den socialistiska och den borgerliga kampen för rösträtt. Granström problematiserar också den formella maktens betydelse, och berör därmed dagens lagstiftning och rättssystem på ett sätt som ställer genusrelationen i centrum.

Sammanfattning

Kvinnorna och rätten (1996)

Rättshistoria handlar i stora delar om att anlägga ett maktperspektiv på rätten, vilket också understryks i undervisningen. Trots detta kan de fyra författarna till den bok som diskuterar kvinnans rättsliga ställning inte enas om vare sig huruvida kvinnan är, eller om hon historiskt sett har varit, förtryckt. Det ter sig enligt vår uppfattning märkligt att i en rättshistorisk kontext inte kunna enas om att kvinnor varit förtryckta.

Ändå är det befriande att äntligen få läsa om kvinnor. Bara det att kvinnors villkor diskuteras är ett viktigt ställningstagande och boken är en mycket viktig ansats till att få igång en sådan diskussion. Samvetsfrågor för institutionen är dock huruvida boken verkligen är en relevant kursbok och hur den integreras i undervisningen.

Sammanfattande synpunkter

DEN BILD AV JURIDIKEN som studenterna ges under utbildningen talar sitt tydliga språk: kvinnan är kön, mannen är människa. Mannen är, med termer lånade av kvinnoforskaren Aas, "the gender of no gender" medan kvinnan representerar "the gender of gender." Eftersom vår lagstiftning formellt inte erkänner kön någon juridisk relevans (utom i ett fåtal fall) skapas en spänning inom det juridiska systemet. Dessa spänningar diskuteras inte i termer som synliggör genusrelationen utan förklaras med hänvisning till individuella förhållanden. Men, som Svensson skriver i sin avhandling *Genus och rätt*, det räcker inte med en formell, könsneutral rätt som riktar sig till individerna eftersom det är *i relationen mellan könen* ojämställdheten finns.

Konsekvenserna av att kvinnan representerar könet inom juridiken har under senare årtionden blivit föremål för analys av många feministiska rättsteoretiker, filosofer, sociologer, journalister m.fl. Här har vi berört några teoretiska aspekter vilka enligt vår uppfattning borde ges utrymme under utbildningen. Givetvis finns mängder av andra genusteoretiska infallsvinklar på den materia som behandlas under juristutbildningen, och i arbetet med att införa perspektivet på utbildningen blir det en grannlaga uppgift att välja bland allt intressant och viktigt material.

Synpunkter angående införandet av ett genusperspektiv

Vår uppfattning är att införandet av genusperspektiv måste ske väl integrerat i undervisningen, även mellan olika ämnen och terminer. Genusfrågor ska inte vara "tilläggs kunskap" eller ett perspektiv som kan hoppas över eller marginaliseras, utan en självklar del av juristens skolning till färdig jurist. Av största betydelse är också att studenterna inledningsvis ges en grundlig teoretisk genomgång av den liberala rättsteorins implikationer för kvinnor, då detta är en viktig utgångspunkt för den genusteoretiska kritiken av juridiken. Detta ska inte uppfattas som ett projekt mer politiskt än det juristutbildningen för närvarande är inbegripen i att upprätthålla, dvs. den förmenta könsneutralitetens ideologi där kvinnan är kön och mannen människa, utan som ett sätt att ge studenterna ytterligare verktyg för att skapa en komplex och mångdimensionell förståelse av rätten.

Mot bakgrund härav finns anledning att fundera över RoAns (Rätts-

historia och allmän rättslära) placering i utbildningen. Kanske kunde ett block ges redan under termin 1, och ett annat i utbildningens slutskede? Kritisk granskning av juridiska frågeställningar kräver kunskaper om systemets rötter, varför en orientering om dessa inte kan vänta till slutet av utbildningen enligt vår uppfattning.

Kurslitteraturen ur ett genusperspektiv, i korthet

Till sammanfattning av vad vi funnit genom denna studie har vi ställt upp följande punkter:

Konkreta brister i litteraturen

- Stor ensidighet beträffande läroboksförfattarnas kön – i princip alla auktoriteter som lyfts fram är män, vilka i sin tur refererar till andra manliga auktoriteter.
- De rättsliga aktörerna är genomgående män – kvinnor synliggörs nästan bara i situationer med anknytning till reproduktion eller i relation till en man.
- Plötslig växling kan ske mellan det könsneutrala framställnings sättet och en könsspecifik förståelse. Kvinnors underordning förutsätts därmed, men diskuteras aldrig.

Brister i den övergripande ämnesframställningen

Teoretisk förståelse av rätten: relationen mellan könen diskuteras inte. Maktstrukturer förblir outforskade, genusrelationen osynliggörs.

Den materiella rätten: områden med relevans för kvinnor diskuteras endast i liten utsträckning (exempelvis jämställdhet i arbetslivet, våld mot kvinnor etc). Ovan redovisade genomgång, som gjorts på uppdrag av Jämställdhetskommittén vid Uppsala universitet med anledning av den i Uppsala universitets jämställdhetsplans angivna punkten att all kurslitteratur kontinuerligt ska utvärderas ur ett genusperspektiv, har visat att stora brister finns i aktuell kurslitteratur vid juris kandidatprogrammet, Uppsala universitet, med avseende på förekomsten av ett genusperspektiv.

Därmed överlämnar vi förevarande rapport till beställaren, Jämställdhetskommittén vid Uppsala universitet.

Författarna, Uppsala i maj 1999

Sara Stridsberg
jur. kand.

Jenny Westerstrand
jur. stud.

Sökschema

för kurslitteratur på juristutbildningen 1997/98

Termin 1

FÖRFATTARE	TITEL	FÖRFATTARENS KÖN	SUBJEKTENS KÖN	KÖNS- OCH ELLER GENUSPERSPEKTIV
Axel Adlercreutz	<i>Avtalsrätt</i>	Manligt	Han	Saknas
Bert Lehrberg	<i>Praktisk juridisk metod</i>	Manligt	Han	Saknas
Per-Henrik Lindblom	<i>Två uppsatser</i>	Manligt	Saknas	
Ian Cameron	<i>An introduction to the European Convention of Human Rights</i>	Manligt alt. endast han	Han eller hon	Saknas
Erik Holmberg Stjernqvist	<i>Vår författning</i>	Manligt	Han och hon	Saknas
Melin Schäder	<i>EU:s konstitution</i>	Manligt	Han	Saknas
Sterzel (red) nio essäer	<i>Rättsstaten – rätt, politik ' och moral</i>	Manligt (9 st. medv., antologi)*	Han	Saknas
Sterzel	<i>Författning i utveckling</i>	Manligt	Han	Saknas
Strömberg	<i>Tryckfrihetsrätt och annan yttran- defrihetsrätt</i>	Manligt	Han	Saknas
Strömberg	<i>Normgivnings- makten</i>	Manligt	Neutralt/ han	Saknas
Ulf Jensén, Staffan Rylander	<i>Att skriva juridik</i>	Manligt	Neutralt	Saknas
SUMMA		10 av 10 författare är män *+ 9 st		I samtliga

Termin 2

FÖRFATTARE	TITEL	FÖRFATTARENS KÖN	SUBJEKTENS KÖN	KÖNS- OCH/ELLER GENUSPERSPEKTIV KÖN
Jan Hellner	<i>Skadeståndsrätt</i>	Manligt	Han	Saknas
Bert Lehrberg	<i>Avtalstolkning</i>	Manligt	Han	
Anders Agell	<i>Testamentsrätt</i>	Manligt	Han	Saknas
Bert Lehrberg	<i>Moderna betalningsformer</i>	Manligt	Han	Saknas
Folke Grauers	<i>Fastighetsköp</i>	Manligt	Han	Saknas
Jan Hellner	<i>Speciell avtalsrätt</i>	Manligt	Han	Saknas
Svante Bergström,	<i>Kredit och säkerhet</i>	Manligt och	Han	Saknas
Gertrud Lennander	kvinnligt			
Torgny Håstad	<i>Den nya köprätten</i>	Manligt	Han	Saknas
Tiberg, Lennhammer	<i>Skuldebrev, växel och check</i>	Ej undersökt	Han	Saknas
Tore Sigeman	<i>Arbetsrätten</i>	Manligt	Han	Saknas
Folke Grauers	<i>Nyttjanderätt</i>	Manligt		
Mina Hatakka,	<i>Materialsamling i</i>	Manligt och kvinnligt		
Wikström, Pehrson	<i>civilrätt (kompendium)</i>			
Summa		10 författare män, 2 kvinnor, 2 ej undersökta		Saknas i samtliga

Termin 3

Torgny Håstad	<i>Sakrätt i lös egendom</i>	Manligt	Han	Saknas
Ulf Jensén	<i>Panträtt i fast egendom</i>	Manligt	Han	Saknas
Cervin, Jensen	<i>Mark och miljö rätt</i>	Ej undersökt	Ej undersökt	Ej undersökt
Ulf Jensen	<i>36 lektioner i sakrätt</i>	Manligt	-	Saknas
Anders Agell	<i>Åktenskap, samboende, partnerskap</i>	Manligt	Han, emellanåt hon	Saknas
Åke Saldéen	<i>Barn och föräldrar</i>	Manligt	Han	Saknas
Anders Agell	<i>Testamentsrätt</i>	Manligt	Han	Saknas
Åke Saldéen	<i>Arvsrätt</i>	Manligt	-	
Koktvedgard, Levin	<i>Lärobok i Ej undersökt</i>	Han	Saknas	
Nial, Johansson	<i>Svensk associationsrätt</i>	Ej undersökt	Han	Saknas
SUMMA		7 manliga författare, 6 ej undersökta		Saknas i samtliga undersökta

Termin 4

FÖRFATTARE	TITEL	FÖRFATTARENS KÖN	SUBJEKTENS KÖN	KÖNS- OCH/ELLER GENUSPERSPEKTIV
Nils Jareborg	<i>Metod och perspektiv</i>	Manligt	Han	Saknas
Ekelöf, Boman,	<i>Rättegång I</i>	Manligt	Han	Saknas
Ekelöf, Boman,	<i>Rättegång II</i>	Manligt	Han	Saknas
Ekelöf, Boman, Bylund	<i>Rättegång III</i>	Manligt	Han	Saknas
Ekelöf, Boman	<i>Rättegång IV</i>	Manligt	Han	Saknas
Ekelöf	<i>Rättegång V</i>	Manligt	Han	Saknas
Ekelöf	<i>Supplement till Rättegång I-V</i>	Manligt	Han	Saknas
Lars Heuman	<i>Specialprocess</i>	Manligt	Han	
Olle Hoflund	<i>Straff och andra reaktioner på brott</i>	Manligt	Han	Saknas
Carl Holmberg, Madeleine Leijonhuvud, Suzanne Wennberg	<i>Kommentar till Bengt Hult, brottsbalken del I</i>	Manligt, manligt, kvinnligt, kvinnligt	Han	Saknas
Nils Jareborg	<i>Straffrättens ansvarslära</i>	Manligt	Han	Saknas
Nils Jareborg	<i>Straffrättens gärningslära</i>	Manligt	Han	Saknas
Lars Welamson	<i>Rättegång - sjätte häftet</i>	Manligt	Han	Saknas
Josef Zila	<i>Specialstraffrätten</i>	Manligt	Han	Saknas
SUMMA		15 av 17 författare är män		Saknas i samtliga undersökta

Termin 5

Lodin	<i>Inkomstskatt, del I och II</i>	Manligt	Han	Saknas
Mattsson	<i>Skattepolitik</i>	Manligt		Saknas
Per Thorell	<i>Företagens redovisning</i>	Manligt		Saknas
Per Thorell	<i>Årsredovisnings- lagen</i>	Manligt		Saknas
Jan Andersson	<i>Kapitalskyddet</i>	Manligt		Saknas
SUMMA		5 av 5 Författare är män		Saknas i samtliga undersökta

Termin 6

FÖRFATTARE	TITEL	FÖRFATTARES KÖN	SUBJEKTENS KÖN	KÖNS- OCH/ELLER GENUSPERSPEKTIV
Håkan Strömberg	<i>Allmän förvaltningsrätt</i>	Manligt	Han	Saknas
Alf Bohlin	<i>Kommunalrättens grunder</i>	Manligt	Han	Saknas
Alf Bohlin	<i>Offentlighets- principen</i>	Manligt	Han	Saknas
Akehrst	<i>A Modern Introduction to International Law</i>	Manligt	Neutralt/han	Saknas
Ove Bring, Said Mahmoudi	<i>Sverige och Manligt folkrätten</i>	Han	Saknas	
Bogdan	<i>Svensk internationell privat- och processrätt</i>	Manligt	Ej undersökt	Saknas
Hartley	<i>The Foundations of European Community Law</i>	Manligt	Ej undersökt	Ej undersökt
Håkan Strömberg	<i>Speciell förvaltningsrätt</i>	Manligt	Han	Saknas
SUMMA		8 av 8 författare män		Saknas i samtliga undersökta

Termin 9

van Caenegem	<i>Judges, Legislators and Professors</i>	Ej undersökt	Ej undersökt	Ej undersökt
Zweigert & Kötz	<i>An Introduction to Comparative Law</i>	Manligt	He, ibland she	Ett visst könsperspektiv
Göran Inger	<i>Svensk rättshistoria</i>	Manligt	Han och hon	Saknas
Görel Granström, Gudrun Andersson, Karin Jansson, Linda Oja	<i>Kvinnorna och rätten</i>	Kvinnligt x 4	Han och hon	Genus/ kvinnoperspektiv
Stig Strömholm	<i>Rätt, rättskällor och rättstillämpning</i>	Manligt	Han	Saknas
Nigel Simmonds	<i>Juridiska principfrågor</i>	Manligt	Han	Saknas
Hilaire McCoubrey, Nigel D. White	<i>Textbook on Jurisprudence</i>	Manligt	Han och hon	Ett kapitel behandlar feministisk rätts teori
SUMMA		6 av 11 författare män, 4 kvinnor (samma bok), två ej undersökta		Av 7 böcker innehåller 3 st. ett genus- eller kvinnoperspektiv. Saknas i de övriga

MANLIGA FÖRFATTARE	KVINNLIGA FÖRFATTARE	EJ UNDERSÖKTA	SUMMA ANTAL BÖCKER
	61 st	8 st	10 st
SUMMA:			103 st* (5 böcker)

* Samma manliga författare har skrivit flera av böckerna, därav differensen.

